МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до **ДІАЛЕКТОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ**
(*для студентів ІІ курсу денної/заочної форм навчання спеціальності А4 «Середня освіта. Українська мова та література»*

З А Т В Е Р Д Ж Е Н О
на засіданні кафедри
педагогіки, журналістики та
міжкультурних комунікацій
Протокол №4 від 18.11.2025 р.

Київ – 2025

УДК 811.161.2’282.2(072)

Методичні вказівки до діалектологічної практики (для студентів денної/заочної форм навчання спеціальності А4 «Середня освіта. Українська мова та література» (Електронне видання) / уклад. : І. Я. Глуховцева. Київ, вид-во СНУ ім. В. Даля, 2025. 37 с.

У методичних вказівках розкрито мету і завдання, зміст діалектологічної практики; подано програму-питальник, поради до вибору респондентів для проведення діалектологічних досліджень, викладено основні особливості запису діалектних матеріалів та вимоги до оформлення звіту.

Матеріали розраховані на здобувачів освіти вищих навчальних закладів.

Укладач: .. І. Я. Глуховцева, к. філол. н., доц.

Відповідальний за випуск Н. В. Барна, д. філософ. н., проф.

Рецензент: Л. В. Макаренко, к. філол. н., доц.

З М І С Т

ВСТУП 4
І. ЗМІСТ ПРАКТИКИ 8
1.1. Підготовка до практики 8
1.2. Вимоги до організації роботи експлораторів (дослідників) 8
1.3. Вимоги до інформантів 9
1.4. Запис діалектного матеріалу 9
1.5. Фонетична транскрипція 11
ІІ. ЗАВДАННЯ ДО ДІАЛЕКТОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ 14
2.1. Укладання фразеологічного словника однієї говірки 14
2.2. Укладання текстотеки одного населеного пункту 26
ІІІ. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДІАЛЕКТОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ 31
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА 33
ДОДАТОК А 35

ВСТУП

Курсу української діалектології належить особлива роль у підготовці майбутніх спеціалістів. Він вивчає діалектну мову (мовлення), її територіальну диференціацію, місцеві різновиди (варіанти) в їх сучасному стані та історичному розвитку. Його вивчення необхідне для розуміння тих змін у мові, які відбулися протягом її історії. Територіальні варіанти мови часто зберігають мовні риси, які з тих чи тих причин зникли з літературної мови. Ці риси, функціонуючи у говірках, допомагають осягнути шляхи формування літературної мови, про що, зокрема, говорив А. Залеський: «...На сучасному етапі розвитку фонологічної системи української літературної мови при рекомендації будь-якої орфоепічної норми треба виходити не тільки з наявності рекомендованої фонетичної особливості в південно-східному діалектному ареалі, а обов'язково слід ураховувати ступінь поширеності її в усіх інших українських говорах. Вивчення історії становлення орфоепічних норм української літературної мови свідчить, що тільки ті фонетичні явища, які властиві більшості народних говорів, мають шанси стати нормативними: вузько ж локальні за своїм походженням явища, незважаючи навіть на те, що вони могли вже бути кодифіковані й мати ранг орфоепічних, поступово зникають, витісняючись більш поширеними й частіше вживаними» [Залеський 1977, с. 93].

Вивчення діалектології має для підготовки висококваліфікованих спеціалістів-філологів важливе теоретичне й практичне значення, бо дає необхідні знання для розуміння шляхів формування літературної мови, готує студентів до розуміння і поглибленого вивчення історичних явищ української мови, демонструє культурні надбання жителів окремих територій, актуалізує питання про регіональні особливості мовлення мешканців континууму, спонукає до студіювання лінгвокраєзнавства як окремого аспекту батьківщинознавства, виховує ставлення до локально вживаних явищ як випробуваних упродовж тривалого часу засобів спілкування.

Програма з української діалектології передбачає ознайомлення здобувачів з основними поняттями діалектології,

її предметом, завданням, значенням, описом структурних рівнів мови, членуванням української мовної території на діалектні групи і говори, методами збирання і дослідження діалектних матеріалів.

Програма курсу діалектології передбачає також проходження студентами двотижневої практики.

Мета діалектологічної практики:

– ознайомити студентів з живим діалектним мовленням та з методами збирання діалектних матеріалів;

– закріпити теоретичні знання і перевести їх на практичний рівень застосування, збирання матеріалів для написання курсових, магістерських та монографічних досліджень, укладання регіональних діалектних словників, лінгвогеографічних атласів тощо.

Важливий науковий напрям діалектологічної практики – збір діалектних матеріалів до фразеологічного словника говірок ареалу та до текстотеки одного населеного пункту.

Чому потрібно записувати і вивчати народну мову, виявляти її місцеві особливості? Мова постійно розвивається. «Еволюція мови – закономірний цілеспрямований процес історичних змін у сфері мовної діяльності певного мовного колективу» [Мельничук 2000, с. 153]. «Жоден носій мови не може ні безпосередньо спостерігати, ні уявити собі мову в її повному обсязі, оскільки вона є нескінченим у часі і необмеженим у просторі процесом діяльності» [Мельничук 2000, с. 319]. Власне, це зумовлює ретельно фіксувати все те специфічне, що є в мовленні сучасних українських говірок, бо згодом вони можуть безслідно зникнути для науки, для майбутніх поколінь, стануть частиною історії нашої духовної і матеріальної культури.

Записуючи народну мову, вивчаючи сучасні діалекти, студенти, учені-діалектологи не тільки фіксують мовні явища на певному часовому зрізі, але й працюють на майбутнє науки, поповнюючи український діалектний фонофонд [Гриценко та ін. 2004].

Програма діалектологічної практики для студентів другого курсу передбачає такі **завдання:**

– збирання лексичних (фразеологічних) матеріалів у населених пунктах Луганської області;

– записування текстів зв'язного мовлення говірок Луганської області;

– записування діалектних матеріалів за спеціальними питальниками;

– записування вузькодіалектної специфічної лексики часткових діалектних систем для створення словників окремих говірок.

На час проведення практики студенти повинні **знати:**

– загальнотеоретичні питання української діалектології;

– методи збирання і дослідження діалектного матеріалу;

– програму практики;

– фонетичну транскрипцію.

уміти:

– вести діалог з діалектоносієм;

– транскрибувати діалектні тексти, знаходити в них характерні для аналізованих говірок мовні особливості

Пам'ятати, що не можна записувати і подавати до звіту сумнівний матеріал. Його обов'язково слід перевірити через опитування інших інформантів.

На час проведення практики студенти повинні закріпити або набути такі **навички:**

– організувати самостійну роботу під час практики;

– записувати зв'язні тексти, слова, словосполучення фонетичною транскрипцією;

– добирати потрібних інформантів;

– спостерігати, вивчати у польових умовах і записувати специфічні риси обстежуваної говірки;

– збирати відомості з історії села, його матеріальну і духовну культуру тощо.

Основні компетентності, які набувають під час практики:

Загальні компетентності: здатність до міжособистісного спілкування; комунікаційні навички, здатність до самокритики, навички роботи в команді; навички планування та управління часом; уміння і здатність до прийняття рішень; здатність до ефективного комунікування та до представлення складної комплексної інформації у стислій формі усно та письмово,

використовуючи інформаційно-комунікаційні технології та відповідні технічні терміни; вільне володіння державною мовою.

Фахові компетентності: уміння застосовувати знання та навички під час виконання лінгвістичних і методичних завдань; свідоме сприймання будь-якого явища в галузі філології, вміння аналізувати мовні факти; здатність виконувати власне дослідження (проєкт), узагальнювати й оприлюднювати результати діяльності з розроблення актуальної проблеми (у фахових виданнях, виступах тощо); застосовувати елементи теоретичного й експериментального дослідження в професійній діяльності.

І. ЗМІСТ ПРАКТИКИ

1.1. Підготовка до практики. Підготовку до діалектологічної практики проводимо під керівництвом керівника практики. На практичних заняттях керівник знайомить студентів із завданням діалектологічної практики, зі структурою, змістом та основними положеннями запланованих досліджень, які будуть виконувати здобувачі освіти. Особливу увагу студентів звертаємо на записування маловідомої матеріальної та духовної культури нашого народу і, зокрема, на історію та побут мешканців Луганської області у тих населених пунктах, де буде проходити збирання матеріалу.

1.2. Вимоги до організації роботи експлораторів (дослідників):

1. Інтерв'юер має чітко виконувати план діалектологічної роботи, дотримуючись інструкційних приписів.

2. У спілкуванні з носіями говірки варто демонструвати доброзичливість і відкритість.

3. Фіксуючи відповіді респондентів, слід занотовувати таке:

− якщо в обстежуваній говірці відсутня назва (відповідь) у зв'язку з відсутністю реалії чи поняття, про яке йдеться в певному питанні, то про це так і треба написати відповідно до номера цього питання;

− слід нотувати різні відомості про вживання тієї чи іншої назви-відповіді, зокрема те, що цю назву знають і вживають представники старшого покоління, що назва вже виходить чи майже вийшла з ужитку і її ще пам'ятають найстаріші мешканці села, що назва усвідомлюється як літературна й поширилася в говірці з якогось певного часу, що серед одержаних двох чи трьох синонімічних назв для позначення якогось поняття одна з них є традиційною, а інша – пізнішим інодіалектним чи іншомовним запозиченням або запозиченням з літературної мови, що назва нова тощо;

− усі відповіді на запитання треба фіксувати чітко, виразно й розбірливо, не вдаючись до будь-яких скорочень.

4. Записи мають бути паспортизованими, при цьому треба вказувати прізвище, ім'я, по батькові інформанта (повністю), рік народження, освіту, рід занять, національність.

5. Усі записи слід подавати на основі однієї системи фонетичної транскрипції.

При записі матеріалу треба максимально відтворювати особливості місцевого мовлення (у вимові голосних чи приголосних звуків; у вживанні форм відмінюваних частин мови, у використанні слів).

1.3. Вимоги до інформантів

Респондентами мають бути обов'язково типові носії говірки обраного для обстеження населеного пункту, які довго не перебували поза своїм говірковим оточенням, не працювали тривалий час в інших селах або містах; люди з гарним слухом, без мовних вад. Для забезпечення повноти, правильності відповідей на всі питання доцільно інтерв'ювати декількох оповідачів, сільських фахівців. Оповідач має бути знавцем народної традиційної матеріальної та духовної культури своєї місцевості.

Зібрані матеріали повинні відбивати динаміку змін лексико-семантичних систем на сучасному етапі розвитку говірки. Тому необхідно добирати інформантів з різних вікових груп і різної статі (і зі старшого покоління, і з молодшого).

1.4. Запис діалектного матеріалу

Під час збирання діалектного матеріалу користуються, зазвичай, *анкетним*, *експедиційним* і *стаціонарним* методами, кожен із них має свої переваги і недоліки.

Анкетний метод застосовують тоді, коли потрібно швидко і оперативно зібрати значний за обсягом діалектний матеріал на великій території. Спеціально розроблені анкети та програми надсилають для заповнення збирачам діалектного матеріалу в різні місцевості. Позитивним моментом у використанні цього методу є можливість за порівняно короткий час провести дослідження на значній території, що неможливо зробити силами одного чи малої групи збирачів. Завдяки анкетуванню забезпечується збирання матеріалу з різних

територій, охоплених більшою кількістю говірок різних наріч української мови. Порівняно з іншими методами, анкетний не потребує спорядження експедиції та підготовки її учасників, а також не вимагає значних витрат, є економнішим і дешевшим. Недоліками цього методу є: неможливість передбачити та виявити всі діалектні особливості навіть за умови використання детально розробленої анкети; не кожен заповнювач анкет достатньо підготовлений, не завжди може правильно зрозуміти суть питань анкети та визначити діалектні особливості мови в цьому населеному пункті. Отже, записувач часто залишає без відповіді ряд важливих питань.

Експедиційний метод є одним із найбільш поширених серед методів, які використовують під час збирання діалектних матеріалів. До заздалегідь визначених населених пунктів відправляють спеціально підготовлену експедицію, яка збирає матеріали високої якості за спеціально розробленою програмою. Перевагою цього методу є плановість запису фактичних матеріалів (за т. зв. мережею населених пунктів) і можливість проведення взаємного контролю учасників експедиції у процесі роботи. Найважливішим недоліком експедиційного методу є нетривале перебування збирачів матеріалів у певних селах, що не дає можливості глибше вивчити і детальніше записати мову носіїв різних говірок.

Використання *стаціонарного методу* дає можливість збирати діалектні матеріали протягом тривалого часу. Фактичний матеріал у певному населеному пункті збирає його житель, який має бути добре обізнаним у найдрібніших змінах, що відбуваються у мові односельців. Це завдання, зазвичай, доручають учителю-словеснику, здобувачеві вищої освіти, грамотному пенсіонеру чи бібліотекарю. Зібрані таким способом фактичні матеріали дають можливість всебічно проаналізувати говірки, що досліджуються; можуть бути повним записом тих змін, що відбулися чи відбуваються у мові. Цей метод застосовують переважно для монографічного вивчення говорів української мови.

Збирати матеріал для діалектологічних досліджень фонетики, морфології, синтаксису, лексики і фразеології української загальнонародної мови не рекомендують шляхом

прямого опитування (краще проводити відсторонене спостереження за мовленням), щоб уникнути штучних, надуманих конструкцій. Дослідники записують усі особливості мовлення респондентів з характерною вимовою звуків і звукосполучень у словах.

Морфологічний матеріал варто фіксувати в контексті, щоб можна було правильно визначити записану словоформу та виявити її варіанти. При записі синтаксичних матеріалів важливим є виявлення граматичних зв'язків між словами у реченні, способів і типів поєднання слів у реченні, різних типів словосполучень, способів сполучення простих речень у складні.

Збираючи матеріал з лексики, дослідник має бути обізнаним з етнографією, добре орієнтуватися у питаннях і розуміти значення слів, які містяться у програмі-питальнику. Запис лексики потрібно проводити за такою схемою: 1) запис слова з точним відтворенням вимови звуків; 2) запис фонетичною транскрипцією; 3) стилістичні позначки (відтінки значень, забарвлення слова); 4) запис речення або фрази, тексту, у яких є це діалектне слово; 5) назва населеного пункту, у якому було записано слово; 6) відомості про респондента.

Діалектні слова обов'язково записують у початковій формі. Необхідним також є і їхній запис у нейтральній формі (без суфіксів, які передають емоційне забарвлення слів). Важливо з'ясувати значення діалектного слова, його етимологію. Діалектні матеріали потрібно записувати фонетичною транскрипцією, використовуючи ті знаки, які передають максимально повний репертуар усіх відомих звуків.

1.5. Фонетична транскрипція має завдання найточніше передати звуки з акустичного та фізіологічного боку незалежно від їх ролі чи місця у мовному потоці і відповідає таким вимогам:

кожен звук позначаємо окремою літерою;

кожну літеру вживаємо для позначення лише одного звука.

Для записів фонетичною транскрипцією використовують алфавіт рідної мови, застосовуючи водночас різні надрядкові, підрядкові значки чи літери іншого алфавіту.

Окремі літери алфавіту рідної мови у фонетичних записах не застосовують (літери ***ї*** та ***щ***, які завжди позначають два звуки, а також ***я, ю, є***, що позначають один або два звуки): *що* [*шчо*], *їжа* [ˈ*йіжа*], *моя* [*моˈйа*], *олія* [*оˈлійя*].

Не вживають і знак м'якшення (**ь**), який самостійно звука не позначає.

Наближеність вимови одного звука до іншого позначають двома літерами: у рядку, поряд з іншими літерами, фіксують основний звук, а праворуч, вгорі біля цієї букви, – звук, до якого наявне наближення, наприклад, *село* [*се*^{и}ˈ*ло*], *зима* [*зи*^{е}ˈ*ма*].

Найбільш уживаною є така система знаків фонетичної транскрипції:

[е^{и}] – голосний звук, проміжний між [е] та [и], ближчий до [е], що вимовляється на місці правописних **е** або **и** в ненаголошеній позиції: *межа* [*ме*^{и}ˈ*жа*];

[и^{е}] – звук, проміжний між [и] та [е], ближчий до [и], який відповідає правописним **и** або **е** в ненаголошеній позиції: *живу* [*жи*^{е}ˈ*ву*];

[о^{у}] – звук, проміжний між [о] та [у], ближчий до [о], відповідний правописному [о] перед складом з наголошеним [у]: *зозуля* [*зо*^{у}ˈ*зул'а*];

[ў] – нескладовий голосний [у], який вимовляється на місці правописного **в** у кінці складу після голосного, на початку слова перед приголосним та всередині слова після голосного перед приголосним: *став* [*стаў*], *вправа* [ˈ*ўправа*], *автор* [ˈа*ўтор*], *завтра* [ˈ*заўтра*];

[ї] – нескладовий голосний [і], який вимовляється на місці правописного **й** у кінці складу після голосного та після голосного перед приголосним в середині слова: *дай* [*даї*], *чайний* [ˈ*чайнїй*];

[ǯ] – дзвінкий злитий приголосний, який на письмі передається сполученням букв **дж**: *джміль* [*ǯм'іл*'], *сиджу* [*си*^{е}ˈ*ǯу*]; ним також позначається вимова правописного **д** перед шиплячими: *свідчити* [*с*'ˈ*в'іǯчи*^{е}*ти*] та букви **ч** перед дзвінкими: *лічба* [*л*'*і*ˈ*ǯба*];

[ʒ] – дзвінкий злитий приголосний, який передається на письмі сполученням букв **дз:** *дзвін* [*ʒ*'*в'ін*]; ним позначається також вимова звука [д] перед свистячими: *відстань* [ˈ*в'ізстан*'];

[:] – двокрапка після приголосного позначає його подовжену вимову: *знання* [*зна*ˈ*н*':*а*];

['] – знак праворуч після приголосного вживається на позначення його м'якої вимови: *сьогодні* [*с*'*о*ˈ*год*'*н*'*і*];

[’] – апостроф угорі праворуч після приголосного позначає його напівпом'якшену вимову: *гілка* [ˈ*г*’*ілка*];

[ˈ] – пряма лінія праворуч перед наголошеним складом – знак основного наголосу: *дорога* [*до*ˈ*рога*].

З інтонаційних знаків використовуються лише знак питання [?] при питальній інтонації та знак оклику [!] при окличній інтонації. Мала пауза позначається однією скісною рискою – /, а велика – двома – //.

Більшість приголосних звуків позначають відповідними літерами українського алфавіту: **губні** – б, п, в, м, ф; **передньоязикові** – д, т, з, с, ц, л, н, р, ǯ, ʒ, ж, ш, ч; **середньоязиковий** – й; **задньоязикові** – ґ, к, х; **фарингальний** – г.

ІІ. ЗАВДАННЯ ДО ДІАЛЕКТОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

2.1. УКЛАДАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА ОДНІЄЇ ГОВІРКИ

1. Проаналізуйте фразеологічний словник одного діалектоносія, виявіть фразеологічні одиниці, уживані у цьому населеному пункті, а також ті, які в цьому селі не використовують.

2. Опитайте 8-10 чоловік у своєму населеному пункті, виявіть варіанти запропонованих респондентом фразеологізмів та нові вирази, поширені в говірці.

3. Доповніть фразеологічний словник одного діалектоносія записаними матеріалами.

4. Укладіть фразеологічний словник однієї говірки.

Будова словникової статті

ВОКАБУЛА (стрижневе слово фразеологізму, записане великими буквами). **Фразеологізм** (записати жирним шрифтом), [подати транскрипцію фразеологізму у квадратних дужках]. Значення фразеологізму, узяте в семантичні дужки (‘ ’; при потребі значення можна взяти з відомих фразеологічних праць). *Приклад речення або тексту, у яких використано цей фразеологізм* (записувати курсивом).

Наприклад,

РУКА

Під гарячу руку [п’ід га|р'ачу |руку]. **Під гарячу руку** ‘у момент великого збудження, роздратування’ [ФС ІІ, с. 774]. *Дядько був запальний і **під гарячу руку** міг посадити нас на поїзд і відправити «к чортовій матері додому»*.

[ФС І, ІІ] – Фразеологічний словник української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 984 с.

ФРАЗЕМІКОН ОДНОГО ДІАЛЕКТОНОСІЯ

	Прізвище інформатора							
1. Аж в носі терпне								
2. Аж очі на лоб лізуть								
3. Баба з воза – кобилі легше								
4. Багатство до часу, а злидні до віку								
5. Банду Мороза – з воза								
6. Бачили очі, що купави – тепер їжте, хоч повилазьте!								
7. Бігає, як нагайський								
8. Бігти галасвіта								
9. Бігти світ за очі								
10. Біда біду перебуде: одна була друга буде								
11. Біжить, аж п’ятки влипають								
12. Біжить, як оглашенний								
13. Бог – не теля, бачить з відтіля								
14. Був та загув								
15. Буває, що й п’яний співає, а тверезий рачки лазить								
16. В Крим по сіль								
17. Весняний день рік годує								
18. Видно Кулину, що пироги пекла: і ворота в кісті (тісті)								
19. Вилами по воді писано								
20. Вип’є на копійку, а виламується на десять								
21. Вівторок – сімсот порок								
22. Вік живи – дураком умреш								

23. Вкусить і зубки поховає								
24. Влюбився як ворона в кістку								
25. Вмерла Мелаха, то ти тапер мені не сваха								
26. Вода – не сало, висохло і одстало								
27. Вона родилась, як совість ділилась								
28. Вчепився, як блоха в кожуха								
29. Гарній дівці, гарно і в ганчірці								
30. Гаряче! – студи, дураче								
31. Глухий не дочує та далі забичує								
32. Голод – не свій брат								
33. Голод – не тітка								
34. Голодній кумі хліб на умі								
35. Гора з горою не зійдеться, а чоловік з чоловіком…								
36. Грамотний та не дрюкований!								
37. Гуртове – чортове								
38. Гусь свині не товариш								
39. Де не посій – там і вроде, де не поклади – там і виросте								
40. День – блись, а три дні – дрись								
41. Дешева рибка – погана юшка								
42. Дивиться, як середа на п’ятницю								
43. Діжа, діжа, тобі віхтя і ножа!								
44. Діло, діло – загуділо								
45. До середи хоч під тином								

сиди								
46. Добрі ще ті зуби, що хліб їдять								
47. Дується, як середа на п'ятницю								
48. Дурний піп, дурна й його молитва								
49. Дурний соловей, дурні й його басні								
50. Дурний та хитрий								
51. Дурний, як сало без хліба								
52. З личка не пить молочка								
53. З милим і в курені рай								
54. З пустого в порожнє								
55. З чортів остаток								
56. За мною й Бог з калитою								
57. За морем киселю хльобать								
58. Зарікалася свиня гівен не їсти, а як добралась, так і нажралась								
59. Зарікалася свиня гівна не їсти, коли біжить: їх троє попереду лежить								
60. Зарікалась бджола по мед не літати								
61. Зінське щеня								
62. Зла, як муха в спасівку								
63. Злився, як Мартин у сливах								
64. Знала кобила нащо голоблі била – тепер хоч хвостом вези								
65. Йде, як лисому гребінець								
66. Йде, як рибі зонтик								
67. Йде, як свині під лопухом								
68. Йде, як сліпому дзеркало								
69. І сам не гам, і другим не дам								

70.Їхали – возилися, приїхали – показилися								
71.Іюнь – возьми хоч плюнь								
72.Кава з дустом								
73.Казав циган: нема правди – тільки в Бога та в мене трошки								
74.Кожен Іван має свій план								
75. Кожна гнида задки кида, а кожна блоха кашляє								
76. Кожух і свита – й душа сита								
77. Кому тріщить, а кому хлющить								
78. Кому що болить – той про те і гомонить								
79. Кричить, як різаний								
80. Крутяться, як оси (мухи) біля меду								
81. Кум королю і сват міністру								
82. Лахматі – тим і багаті								
83. Летить далі, чим баче								
84. Лізти в пузир								
85. Літом кожен кущик пустить переночувати								
86. Любить, як собака палку								
87. Май – не сиди: дбай								
88. Меле, як в три ціпи								
89. Мода з хати ходе								
90. На Бога надійся, і сам не плошай								
91. На віку, як на довгій ниві: не пройдеш, ноги не вколовши								
92. На вору і шапка горить								
93. На всі руки майстер								
94. На всі руки од скуки								
95. На ловця і звір біжить								

96. Нализався, як Мартин мила								
97. Наряди пень та й дивись цілий день								
98. Наскочила коса на камінь								
99. Не бійся тої собаки, що гавкає, а тої, що нишком рве								
100. Не вмер Данило – так болячка задавила								
101. Не все, що сіре – те й вовк								
102. Не всі дома								
103. Не дав Бог жабі хвоста (якби жабі хвоста), то б усю траву перетолочила								
104. Не даси й рябухи								
105. Не з роду та в рід								
106. Не зван – не пан								
107. Не зівай Хома, на те й ярмарок								
108. Не знать з чого свиня казиться, а воно – з жиру								
109. Не кажи: «Гоп», – поки не вискочиш								
110. Не людина, а сундук з дустом								
111. Не мати – а мислі								
112. Не скаль зуби, як мерзла собака								
113. Не спійманий – не вор								
114. Не те, що мете								
115. Не тепер, то в четвер								
116. Не хватає десятої клепки								
117. Неділя – на весілля								
118. Недочує та далі забичує								
119. Незваний гість гірше татарина								

120. Нехай Бог простить, коли кортить								
121. Нехай вам умерти буде ніколи								
122. Ні бельмеса								
123. Ні Богові свічка, ні чортові кочерга								
124. Ні бум-бум								
125. Ні в горох, ні в чечевицю								
126. Ні в зуб ногою								
127. Ні в тин, ні в ворота								
128. Ні за холодну воду								
129. Ні кислого, ні прісного								
130. Ні кола, ні двора								
131. Ні ладу, ні покладу								
132. Ні осла, ні посла								
133. Ні риба, ні м’ясо								
134. Ні тепер, ні в четвер								
135. Ні туди, ні сюди								
136. Носиться, як дурень з торбою								
137. Одна була пісня в нашого Сірка, та й ту п’яниці одняли								
138. Одна душа, як у латиша								
139. Одним миром мазані								
140. Он – Бог, он – порог								
141. Осталось: ріжки та ніжки, та хвостика трішки								
142. От ми співали так співали: я й батько, а як вили – то тільки батько								
143. Очей у Сірка позичити								
144. Очі рогом вилазять								
145. П’яний, як дзюдзя								
146. П’ятниця – похатниця								
147. Палець об палець не								

вдаре								
148. Перейшло на свинячий жир								
149. Пєсні – хоть трєсні								
150. Підняти клиби								
151. Пір'їну тобі в хвіст								
152. Пішов од бича, а не од калача								
153. Погано далеко чуть, а хорошо – ще далі								
154. Поки жаба цицьки дасть								
155. Поки не їдав, ніхто не видав, а став їсти – нігде сісти								
156. Поки не їдав, ніхто не гадав								
157. Понеділок – сімсот дірок								
158. Правда очі коле								
159. При злиднях та ще й з перцем								
160. Прийде Покрова – зареве дівка, як корова								
161. Пристав, як городовий до старця								
162. Пристав, як мухи до меду								
163. Пристав, як собака до воза								
164. Причепився (прив'яз), як шевська смола								
165. Про вовка промовка, а вовк і в хату								
166. Пусти свиню за стіл – вона й ноги на стіл								
167. Пусти три дні, то й за год не вигониш								
168. Раз – і то гаразд								

169. Руки з одного місця повиростали								
170. Рябий, як чорти по ньому горох молотили								
171. Сади в грязь – буде князь								
172. Свайба сорочку найде								
173. Свій пай, хоч собаці оддай								
174. Своїм умом живи і до чужого прислухайся								
175. Середа – вареники розкида								
176. Сибірний хлопець								
177. Синицю хоч на пшеницю								
178. Сідайте: у ногах правди немає								
179. Сім п’ятниць на тиждень								
180. Сім раз відмір, а один раз – відріж								
181. Скривилася, як середа на п’ятницю								
182. Скуп – не глуп								
183. Сміятися на кутні								
184. Сняться комусь кислиці – та не знає перед чим								
185. Собака в приймах був, та й хвоста збув								
186. Сон в руку								
187. Сорок літ – і весь вік								
188. Спав і курей бачив								
189. Спасибі вам у шапку								
190. Спекла хліба, тільки котам в ньому ночувати								
191. Субота – не робота								

192. Сухо по саме вухо								
193. Та вода, що півчим приносили								
194. Твої речі – тобі в плечі								
195. Тепер там і мухи не женяться								
196. Тепло, як у вусі								
197. Ти до нього з добром, а воно з помелом								
198. Ти йому сси в глаза, а воно тобі – божа роса								
199. Ти йому стрижене, він тобі – кошене								
200. Ті в сторони, а ті – в борони								
201. Товкти воду в ступі								
202. Той – на того, той – на того: з каші на борщ								
203. Точити ляси								
204. Туди, де Макар телят не пас								
205. Тягається, як дурень з ступою								
206. У грошей немає очей, куди пошлеш – туди вони й підуть								
207. У моря погоди ждать								
208. У свинячий крик								
209. У суботу сонечко сироті сорочку сушить								
210. Усіх на гречку перегоне								
211. Учи дитя, як лежить посеред лавки, а не впродовж лавки								
212. Хата не ворох – кури не розгребуть								
213. Холодно, холодно, хто								

одівся ув одно, а хто вдвоє, то худоє: тому также все рівно!								
214. Хоч кіл на голові теши								
215. Хоч круть, хоч верть – все одно буде смерть								
216. Хоч по шию в воду, та до свого роду								
217. Хоч чорт, хоч біс, аби яйця ніс								
218. Хочеться пирога – та мука дорога								
219. Хочеться, як свекору пелюшки прать								
220. Хто гавка, – в того більша ставка								
221. Циган знає, а дорогу питає								
222. Цілу днину йде (гуде) музика без упину								
223. Черевички з лободички не бояться водички								
224. Четвер – на базар попер								
225. Чи діжа зніжилась, чи хазяйка сказилась								
226. Чий обід, а старцям – лихо								
227. Чорт смалений								
228. Чужими руками жар загрібать								
229. Шепотуха біля вуха								
230. Шкурка виділки не стоє (варта)								
231. Я – не я, я – попова свиня								
232. Яблучко від яблуньки недалеко котиться								
233. Язик, як у собаки хвіст								
234. Язиком плести – не								

хату мести								
235. Як зайцю стоп-сигнал								
236. Як корові сідло								
237. Як лизень злизав								
238. Як мертвому кадило								
239. Як мертвому припарка								
240. Як п'яте колесо до воза								
241. Яке сало – такий й борщ								

Вимоги до звіту

ТИТУЛЬНА СТОРІНКА (див. Додаток А)

ЗМІСТ

ВСТУП

у вступі потрібно подати таку інформацію:

– з історії виникнення села (ким і коли засноване, якщо є така інформація), які назви мають вулиці (річка, ярки …) і з чим це пов'язано тощо;

– легенди, перекази про заснування населеного пункту;

– життя села (чим займають жителі, які риси характеру мають …) тощо;

– відомості про респондентів.

РОЗДІЛ І. Фраземікон одного діалектоносія

РОЗДІЛ ІІ. Фразеологічний словник однієї говірки

ВИСНОВКИ

2.2. УКЛАДАННЯ ТЕКСТОТЕКИ ОДНОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ

Запишіть тексти на подані нижче теми

ТЕМА 1. Житлові і господарські будівлі

Як називали селянську хату разом із господарськими будівлями, городом? Як вибирали місце для хати? У які дні зазвичай розпочинали будівництво хати? З чого будували хати раніше й як будують тепер? Чи влаштовували толоку? Коли і як це було? Як мазали хату? Як треба гонити сажу в хаті? Коли цього не можна робити? Чому? Як називається дощана долівка в хаті? Як називається приміщення у селянському житловому будинку перед входом у його житлову частину? Як доглядати за хатою? Як називають пристрій біли колодязя для витягування відер з водою?

ТЕМА 2. Тваринництво

Яких тварин у господарстві тримали раніше? Яких тримають тепер? Як доглядати за коровою? Як заготовляти сіно для неї? Як доглядають за телятами? Чим годують?

Як треба доглядати свиней? Що треба робити, щоб свиноматка не поїла поросят? Як вирощувати поросят? Чим їх треба годувати?

Як доглядати за козами (вівцями)? Як зробити так, щоб коза давала хороше молоко?

Як доглядати за домашньою птицею? Чим її треба годувати? У яких будівлях треба їх тримати влітку і взимку?

ТЕМА 3. Рослинництво

Як підготувати город восени до весни?

Коли треба саджати картоплю, сіяти цибулю, буряки, моркву, садити часник, цибулю, капусту, гарбузи, квасолю, кабачки, помідори, огірки тощо?

Як доглядати за картоплею? Як доглядати за огірками? Помідорами? Гарбузами? Капустою?

Як вибирають картоплю? Як вибирають огірки? Помідори? Буряки? Капусту?

ТЕМА 4. Одяг, вбрання

Опишіть святковий одяг чоловіка і жінки, який носили раніше і який носять тепер.

Чи носять у вас український одяг? Коли?

Які головні убори поширені для чоловіків і жінок?

Який весільний одяг прийнято було вдягати до 50-их років XX століття? Опишіть одяг нареченої та нареченого.

Опишіть буденний одяг і взуття.

Який був традиційний верхній теплий одяг для чоловіків і жінок у середині XX століття? якщо пам'ятаєте, то й раніше. Яким було взуття?

Чи носили ви одяг, пошитий чи вишитий власними руками? Що про нього можете розказати?

Які прикраси носили раніше жінки? Які носять тепер?

ТЕМА 5. Ткацтво

Хто займався ткацтвом? Як називали ткацький верстат? Як готували коноплі до того, щоб з них робити нитки? Розкажіть послідовність виготовлення пряжі. Як треба прясти? Які вироби можна виткати на ткацькому верстаті? Як називають людину, яка працює на ткацькому верстаті?

ТЕМА 6. Бджільництво

Де треба утримувати бджіл взимку і влітку? Як доглядати за бджолами? Як добувати (качати) мед? Як називають пасіку, вощину, медові стільники, рій, робочу бджолу, джмеля? Як зробити, щоб мед був якісний? Як розрізнити мед липовий, з різнотрав'я, гречаний тощо? Як вибрати на базарі гарний мед?

ТЕМА 7. Вишивання

Коли у вашому селі займалися вишиванням? Хто займався? Для чого вишивали? Що любили вишивати? Якими кольорами вишивали одяг (сорочки тощо), рушники? Які секрети вишивання ви знаєте? Які узори вмієте вишивати? Якою технікою вишивання володієте? Коли не радили вишивати? Коли треба вишивати? Що не варто вишивати? Що треба чи можна вишивати?

ТЕМА 8. Рибальство

Опишіть водні водойми вашого краю. Яка риба там водиться? Які пристрої треба використовувати, щоб її піймати? Хто у вашому селі займається рибальством? Коли можна ловити рибу? Коли рибу ловити не можна?

ТЕМА 9. Міфологічні уявлення (чорт, домовий, русалка, доля тощо)

Розкажіть, що ви знаєте про відьом. Чи доводилось вам з ними зустрічатися? Коли? Чи бояться люди відьом? Чому? Які випадки, пов'язані з відьмою, сталися у вашому селі?

Що ви знаєте про домового? Які випадки сталися у вашому селі, пов'язані з домовим?

Що ви знаєте про істот, які живуть у лісі? У ставку, річці? Які розповіді про них ви знаєте?

Які розповіді про долю ви знаєте?

ТЕМА 10. Хвороби

Назвіть відомі вам народні назви хвороб. Хто у вас лікує хвороби? Які люди і які хвороби лікують у сусідніх селах? Хто лікує дитячі хвороби?

Назвіть відомі назви хвороб, якими страждають тварини. Як їх лікувати? Хто їх лікує?

ТЕМА 11. Назви страв і напоїв (святкові страви і на будень, особливості їх приготування)

Назвіть страви, які треба обов'язково готувати на Різдво, Великдень, Маковія, Спаса тощо.

Які учинити смачний хліб? Як його спекти? Як зварити смачні вареники? Чому у вас виходить смачний борщ? Які секрети готування його ви маєте? Чи печете ви коржі? Коли й які? Що таке перепічка? Як її спекти?

Як приготувати смачне варення? З чого?

Які страви любила готувати ваша мати? Бабуся?

Хто у селі у вас добре готує? Чому в нього так добре це виходить?

ТЕМА 12. Лікарські рослини, їх цілющі властивості

Які лікарські рослині ви збираєте? Коли і для чого? Як ви готуєте ліки з цих рослин?

Які лікарські рослини ви самі вирощуєте? Хто з односельчан вирощує лікарські рослини? Які і для чого?

ТЕМА 13. Весілля

Опишіть послідовно усі обряди, які бувають до весілля. Як у вашій місцевості проходить сватання? Хто на нього ходить? Чому? Які ще події відбуваються у нареченої чи нареченого до весілля? Як випікають коровай? Коли везуть придане до нареченого? Хто це робить?

Опишіть послідовно весілля у молодої і молодого. Хто приїжджає за молодою? Назвіть усіх учасників весілля. Що з собою везуть? Що таке гільце (вільце, різка)? Як його виготовляли? Що таке „бики”? Чи пришивали у вас квітку молодому чи молодій? Які подарунки дарували молодій, молодому, батькам? Як батьки обдаровували учасників весілля? Як брали могорич за молоду? Як викупали молоду?

Опишіть звичай „забивати кіл”.

Опишіть послідовно усі обряди, які бувають на другий чи третій день весілля у молодої чи молодого.

ТЕМА 14. Родильний обряд

Опишіть відвідини породіллі. Що треба нести їй і дитині?

Як вітають дідуся й бабуся з народженням онука чи онучки? Як відзначають цю подію?

Коли хрестять дитину? Хто повинен бути присутнім на хрестинах? Як обирають хрещених? Як називають хрещеного (хрещену)? Як називають хрещеника? Як відзначають рік дитині?

ТЕМА 15. Похорон

Розкажіть послідовно про похорон, які дії треба обов’язково виконати? Як поминають покійника?

ТЕМА 16. Календарні свята (Різдво, Водохреща, Вербна неділя, Великдень, Зелена неділя, Івана Купала, Маковій, Спас, Покрова)

Розкажіть послідовно про кожне свято, як його у вас прийнято відзначати.

ТЕМА 17. Дикі тварини

Які дикі тварини живуть у вашій місцевості? Як їх називають? Які розповіді про них ви чули від односельців? Старших людей? Чи поширене у вас полювання на диких тварин? Як воно проходить? Що ви можете розповісти про вовка? Лисицю? Дикого кабана? Лося?

ТЕМА 18. Дикі птахи

Які дикі птахи живуть у вашій місцевості? Як їх називають? Які розповіді про них ви чули від односельців? Старших людей? Чи полюють у вас на диких птахів? Що ви можете розповісти про ворону? Горобця? Ластівку? Шпака? Грака? Сороку? Зозулю? Лелеку? Сича?

ТЕМА 19. Легенди про історію виникнення населеного пункту

Розкажіть, чому у вас так називають село? Частини села? Ставок? Річку? Гору? Балку? Як називають поля? Чому? Як називають ліси?

Відомості про інформанта: прізвище, ім’я, по батькові, рік народження, освіта, місце проживання, хто чоловік, хто дружина, захоплення і т. п.

Вимоги до звіту

ТИТУЛЬНА СТОРІНКА (див. Додаток А)
ЗМІСТ
ВСТУП
у вступі потрібно подати таку інформацію:

– з історії виникнення села (ким і коли засноване, якщо є така інформація), які назви мають вулиці (річка, ярки …) і з чим це пов'язано тощо;

– легенди, перекази про заснування населеного пункту;

– життя села (чим займають жителі, які риси характеру мають …) тощо;

– відомості про респондентів.

РОЗДІЛ І

У назві розділу вказуєте тему, яку порушували респонденти у своїх розповідях. Наприклад: **Календарні свята.**

У назвах підрозділів конкретизуєте тему висловлювання: **Про Різдво; Про Водохреща; Про Вербну неділю, Про Великдень, Про Зелену неділю, Про свято Івана Купала, Про Маковія, Про святкування Спасу, Про святкування Святої Покрови**.

Після кожного записаного тексту потрібно обов'язково подавати відомості про респондента, указуючи його ***прізвище, ім'я та по батькові, рік народження, рід занять, захоплення.***

Наприклад: Записано від Костенко Марії Марківни (1939 р. н., працювала дояркою, захоплюється вишиванням).

ВИСНОВКИ

ІІІ. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДІАЛЕКТОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Зібрані діалектні матеріали (зв'язні тексти, словнички, додатки) і відповіді на питання Питальника необхідно подавати **на аркушах формату А4,** орієнтація **–** книжкова, відступи: зліва – 3 см, справа – 1 см, зверху та знизу – 2 см. Текст: шрифт – Times New Roman, кегль – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, абзац – 1,5 см.

Записи (надруковані або зроблені від руки) мають бути чіткими й розбірливими, виконаними **точною фонетичною транскрипцією**.

У надрукованому тексті дозволяється від руки прописувати діакритичні знаки точної фонетичної транскрипції.

Усі матеріали діалектологічної практики повинні бути відображені **в аудіозаписі формату mp3** або **wma**. Запис має бути **чітким** та **якісним.**

Тривалість запису – **не менше 10 хвилин** від одного інформанта.

Аудіозапис має бути поданий на CD або DVD.

Інформація, що подається на конверті або вкладиші диска (*зразок*)**:**

с. Розсошенці
р-он Полтавський
обл. Полтавська
28.02.2025 р.
інформатор Гірман Тетяна Олексіївна, 1956 р. н.
записала Видиш Світлана
студ. ІІ курсу СОУМ-24д

На диску має бути створена папка «Видиш СОУМ-24д», де Ви розміщуєте звуковий(-і) файл(-и), який(-і) називаєте за прізвищем та місцем проживання інформанта(-ів): «Гірман_Розсошенці_Полтавський_Полтавська».

У разі, якщо диск виявиться порожнім, діалектологічну практику буде **не зараховано.**

Записуйте чітко! Дотримуйтесь вимог інструкції!

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Наукова думка, 1980.

Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів, ЛА «Піраміда», 2023. 552 с.

Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2005.

Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ : Наукова думка, 1990.

Гриценко П. Ю., Малахівська О. А., Поістогова М. В. Український діалектний фонофонд. Київ : Наукова думка, 2004.

Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови. Київ : Наукова думка, 1987.

Залеський А. М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. Київ : Наукова думка. 1973.

Залеський А. М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ : Наукова думка, 1977. С. 50 – 96.

Івченко А. О. Українська народна фразеологія: ономасіологія, ареали, етимологія. Харків: Фоліо, 1999.

Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ : Наукова думка, 1990.

Мельничук О. С. *Еволюція мови*. Українська мова: Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000. С. 153.; Там же, його: Мова. С. 319.

Німчук В. В. До походження українських діалектів. *Наука і культура*. Київ : Наукова думка, 1993. С. 128 – 152.

Німчук В. В. Походження і розвиток мови української народності. *Українська народність: нариси соціально-економічної та етнополітичної історії*. Київ, 1990. С. 190 – 227.

Німчук Василь. Проблема українського діалектогенезу. *Проблеми сучасної ареалогії*. Київ : Наукова думка, 1994. С. 25 – 47.

Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова [монографія]. Київ : Наукова думка, 1994.

Сердега Р. Л., Сагаровський А. А. Українська діалектологія : посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 156 с.

Словник українських східнослобожанських говірок / уклад. К. Глуховцева, В. Лєснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. Луганськ, 2002.

Українська мова. Енциклопедія [Електронний ресурс]. Київ : Українська енциклопедія, 2000. URL : http://izbornyk.org.ua/ukrmova/um.htm

ДОДАТОК А
Зразок титульної сторінки

Міністерство освіти і науки України
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля
Факультет права, гуманітарних та соціальних наук

Кафедра філології та перекладу

МАТЕРІАЛИ
ДІАЛЕКТОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ,
зібрані в селі Розсошенці Полтавського району Полтавської області

Студента(ки) _____ курсу _____ групи
напряму підготовки_____
спеціальності_____
_____
(прізвище та ініціали)
Керівник _____
_____
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Київ – 2025

ДОДАТОК Б

Шкала оцінювання національна та ECTS

<table>
<tr><td rowspan="2">Сума балів за всі види навчальної діяльності</td><td rowspan="2">Оцінка ECTS</td><td colspan="2">Оцінка за національною шкалою</td></tr>
<tr><td>для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики</td><td>для заліку</td></tr>
<tr><td>90 – 100</td><td>A</td><td>відмінно</td><td rowspan="5">зараховано</td></tr>
<tr><td>82-89</td><td>B</td><td rowspan="2">добре</td></tr>
<tr><td>74-81</td><td>C</td></tr>
<tr><td>64-73</td><td>D</td><td rowspan="2">задовільно</td></tr>
<tr><td>60-63</td><td>E</td></tr>
<tr><td>35-59</td><td>FX</td><td>незадовільно з можливістю повторного складання</td><td>не зараховано з можливістю повторного складання</td></tr>
<tr><td>0-34</td><td>F</td><td>незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни</td><td>не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни</td></tr>
</table>

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до **ДІАЛЕКТОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ**
(*для студентів ІІ курсу денної/заочної форм навчання спеціальності* А4 «Середня освіта. Українська мова та література»
(Електронне видання)

Укладач:
І. Я. ГЛУХОВЦЕВА

Оригінал-макет І. Я. Глуховцева

Підписано до друку
Формат 60х84 $^{1}/_{16}$. Папір офсет. Гарнітура Times.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. ___. Обл.-вид. арк.___.
Тираж __ екз. Вид. № ___. Замов. № . Ціна договірна.

Видавництво Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Адреса видавництва: вул. Іоанна Павла ІІ, 17
Тел.+38(050)218 04 78, факс (06452) 4 03 42
e-mail: vidavnictvoSNU.ua@gmail.com